

BÓCZ ENDRE

A „megalapozottság” és a nyomozás

A „gyanú” a büntetőeljárás jog – és a kriminalisztika – fontos kategóriája; ez (és a hozzá hasonló értelmű kifejezések) minősítő jelzővel ellátott változatai¹ gyakran használatosak mind az elméleti munkákban, mind a gyakorlatban. Fél évszázada, 1962-ben élénk vita indult a magyar jogi szakirodalomban az „*alapos gyanú*” mibenlétéről.² Számos jel szerint azonban e szókapcsolatoknak a tárgyi jelentése még ma is elméleti tisztázásra szorul; ezt szeretném előmozdítani, s egyúttal – azóta szerzett ismereteim és tapasztalataim birtokában – néhány korábbi tévedésemet is korrigálni.

A gyanú

A „*gyanakvás*” egy intellektuális, emocionális és akarati elemekből összetett komplex pszichológiai diszpozíció; valamely jelenségben valamilyen ártó tendencia – többnyire ellenséges törekvés – megnyilvánulását látni. A „*gyanú*” egy konkrét jelenségre vonatkoztatott *gyanakvás*.

Tulajdonságaik rendszere alapján az emberi megismerés a tárgyi – természeti és társadalmi – környezet számtalan jelenségét különböztette meg; azonosította őket, feltárta a kölcsönhatásaikban érvényesülő szabályszerűségeket és

¹ Például „*egyszerű*” és „*alapos gyanú*”, vagy az 1998. évi XIX. törvényben (a továbbiakban: Be.) „*megalapozottan feltehető*”, „*megalapozottan következtetni lehet arra, hogy...*”, „*megalapozottan gyanúsítható*”, „*megalapozott gyanú(ja) terhel*”, „*alaposan tartani lehet attól, hogy...*”. Közülük kiemelkedő a „*bűncselekmény nyomatékos gyanúja*” kifejezés. Ezt ugyanis a bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Bvp.) 1. § (1) bekezdése minden bünvádi ügyben a „bírói eljárás” indításának előfeltételéül támasztotta. „Bírói eljárás” volt a (bírói) *vizsgálat* is, és a vádemelés nyomán induló eljárás szakasz is, a nyomozás viszont nem volt az. Magáról a „nyomatékos gyanúról” Angyal Pál annyit mond: „[e]z több, mint a nyomozáshoz elégséges egyszerű gyanú, de kevesebb, mint az elítéléshez megkívánható bizonyosság”. Angyal Pál: A magyar büntetőeljárás jog tankönyve, I. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1915, 300. o.

² Lásd Bodor Endre: A gyanúsítottal szembeni eljárás szabályai terhelté nyilvánítás előtt. Rendőrségi Szemle, 1962/7.; Miklós Lajos: Enyhített-e a terhelté nyilvánítás terhein az új büntető eljárás? Rendőrségi Szemle, 1962/9.; Bócz Endre: Gondolatok az alapos gyanú fogalmáról: hozzászólás. Rendőrségi Szemle, 1962/11.; Balog János: Bizonyítottság a nyomozásban. Jogtudományi Közlöny, 1966/5.; Bócz Endre: Bizonyítottság a nyomozásban. Jogtudományi Közlöny, 1966/10. A problematikát részletesen tárgyalja a következő monográfia: Gödöny József: Bizonyítás a nyomozásban. KJK, Budapest, 1968, 27. és köv. o.

ezeket az ismereteket felhalmozta. Napjainkban ez az ismeretanyag elvileg rendkívül széles körű lehetőséget ad arra, hogy a tevékenykedő ember tárgyi környezete tetszőlegesen meghatározott részének pillanatnyi állapotát és az abban végbemenő folyamatokat elemezze, a természeti és társadalmi folyamatokra jellemző szabályszerűségeknek az ismerete pedig lehetővé teszi a situációban rejlő lehetőségek felmérését. Ennek révén a különféle, egyidejűleg létező és egymással versengő lehetőségek megvalósulási esélyei is prognosztizálhatók. Erre az élet és az emberi tevékenység különféle területein egyaránt mód nyílik, és bár eltérő mértékben, de így vagy úgy érvényesül is. Mindez racionális lehetőséget nyújt arra, hogy egy történés már megvalósult elemeinek ismeretében a folyamat *további* menetében *várható* események változatait számításba vegyük, megvalósulási esélyeiket – azaz *valószínűségüket* – külön-külön felmérjük, egymáshoz viszonyítsuk, s így elgondolást dolgozzunk ki arra vonatkozóan, hogy az adott helyzetben milyen további fejleményekre számíthatunk. Ez az eljárás alkalmazható akkor is, ha a tanulmányozott eseménysornak, történésnek, folyamatnak a „következő” szakasza a *valós* időben ténylegesen már lezajlott, azaz már „múlt” – csak még ismeretlen.

A „gyanú” a megismerési folyamatnak a gyanakvás talaján keletkező lehetséges terméke.

Azt szokás *gyanakvónak* („gyanakvó természetűnek”) tekinteni, aki általánosságban, minden jelenség mögött ártó szándékot sejt, ám valakiről – egy *szubjektumról* – akkor is mondjuk, hogy gyanakszik, ha konkrét „gyanút” táplál, vagyis ha egy meghatározott eseménysornak a számára még ismeretlen, és ezért csak várhatónak gondolt és valószínűnek tartott – bár esetleg valójában már létező – következményeit valamilyen szempontból baljósnak, kedvezőtlennek véli. A gyanú gyakorlati megjelenési formája a tárgyról alkotott pszichikus képmásban meghatározó összetevőként egy olyan gondolati képződmény, amelyben összegeződik az, hogy az értékelést végző szubjektum a tárgyra vonatkozó ismereteit megbízható ítélet alkotásához nem tartja ugyan elegendőnek, de jelentősnek véli azt az esélyt, hogy a várható további ismeretek következtében a kérdéses – tanulmányozott – jelenség negatív értékelést kap. Ennek a gondolati képződménynek a létrejöttében logikai műveletek egész sora vehet részt, és logikai formáját tekintve lehet akár feltételezés, akár következtetés.³

³ Vö. Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Tankönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 311. o.; Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2001, 350. o.; Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2004, 380. o. Ebben a 19.2.2. jelzésű alfejezet szerzője ugyan Fenyvesi Csaba, de a korábbi, Tremmel Flórián által írt tankönyv 19.2.2. alfejezetének szövegét ismétli.

A „gyanú” ilyen értelemben az emberi megismerő tevékenység bizonyos esetekben természetesnek tekinthető sajátos közbenső stádiuma, amely a hiányzó ismeretek megszerzésével a *megbizonyosodás* következtében *tudássá* alakul.

A „bűncselekmény gyanúja”

Egy történés jogalkalmazási célú megismerése esetén az értelmezési keret az, hogy a folyamat dinamikus összetevője – vagyis az összefüggésrendszerben a „független változó” – egy meghatározott emberi ténykedés, az értékelésnél mértékadó értékskála pedig, amelyhez ezt viszonyítjuk, a büntetőjogi normarendszer.

Az anyagi büntetőjog tudománya kidolgozta a bűncselekmény normatív fogalmát, ám a való életben a hatásának nem absztrakciókkal kell foglalkoznia. A konkrét bűncselekmény mindig több mozzanattól álló olyan esemény, amelyben a domináns elem egy akaratlagos emberi magatartás, és amely, mint történések okozatosan összefüggő sora, a tárgyi – közelebről a társadalmi – környezetben érzékelhető változásokat idézett elő.

A bűncselekmény mindig és szükségképpen emberi *cselekvés*⁴ útján valósul meg; „*cselekmény*”-ről annyiban beszélünk, amennyiben a végrehajtott cselekvést (vagy annak bizonyos szakaszát) valamely releváns magatartás-szabályozó normarendszerhez viszonyítjuk, és a norma elvontan megfogalmazott ismérveit keressük benne. Így lesz abból a *cselekvésből*, hogy *A* beledőfi a kést *B*-be, a szúrás irányától, erejétől, a kés méretétől, a következményektől stb. függően *testi sértési* vagy *emberölési cselekmény*.⁵ Tudjuk azonban, hogy az anyagi büntetőjogban a „bűncselekmény” fogalma az egyedüli tettes cselekményét modellezi; a felbujtói és bűnsegédi, továbbá az előkészületi magatartás – tettesi cselekmény nélkül – különös részbeni szabályozás híján nem „tényállásszerű”. Amikor tehát büntetőeljárás jogi és kriminalisztikai értelemben beszélünk a bűncselekmény gyanújáról, a bűncselekmény anyagi jogi fogalma túlságosan szűk, helyesebb lenne, ha az eljárás törvény a „*büntetendő cselekmény*” kifejezést használná. Ebbe ugyanis beleértendők azok a ma-

⁴ A „magatartás” – a büntetőjogi dogmatika szerint – vagy tevékenység, vagy mulasztás; de a mulasztás nem tétlenséget, hanem a kötelességszerű cselekvés elmulasztását, s helyette más tevékenység végzését jelenti.

⁵ Lásd ezt részletesebben Bócz Endre: A „cselekmény” fogalmáról. Jogtudományi Közlöny, 1978/6., 341. és köv. o.

gatartásformák is, amelyeket, ha bűncselekményhez (tettesi cselekményhez) kapcsolódnak, az általános rész előírásai büntetendővé nyilvánítanak.

A további fejtegetésekben tehát az eljárási törvény szóhasználatát követem ugyan, de a szövegben a „*törvényi tényállás*” kifejezés mindig úgy értendő, hogy felöleli – az általános törvényi tényállásba tartozó elemeken túl – a különös részből meríthető elemek *mellett* – az általános előírások értelmében büntetendő esetleges előkészületi és bűnrészesi magatartás fogalmi összetevőit is.

A bűnelkövető többnyire igyekszik úgy végrehajtani a tettet, hogy azt minél később fedezzék fel. A hatóság általában nem közvetlenül, és nem is magának a történésnek a menetéről (vagyis a kérdéses cselekvés lefolyásáról), hanem csak az előidézett változásokról, s esetleg a történésnek olyan sajátosságairól értesül, amelyeket ezekből (a kriminalisztikai értelemben vett nyomokból és anyagmaradványokból) lehetett kiolvasni.

Ha egy már lezajlott történés a megismerő szubjektum tudatában a történetről 1. a közvetlen érzékelés révén szerezhető *ismeretek*; 2. továbbá a közvetlenül meg nem ismerhető összetevőkről a természeti törvényszerűségek, köznap tapasztalatok, közismeretek stb. hatásaként interpolált *feltételezések* alapján olyan komplex értékítéletet hordozó gondolati képződményben tükröződik, amelynek további elemei olyan valószínűségi ítéletek; hogy 3. a tényekre vonatkozó elképzelés egésze *valószínűleg igaz*; és 4. a tények jogellenességére vonatkozó *jogértelmezés* (logikai következtetés) *valószínűleg helyes*, bűncselekmény gyanújáról beszélhetünk.

Bűncselekmény elkövetésére nem csak hatóság vagy hivatalos, hanem magánszemély is gyanakodhat⁶, hiszen annak, hogy az adott észleletekből a megfelelő gondolati képződmény kialakuljon, az egyetlen előfeltétele a gondolkodásra való készség és képesség.

Természetesen nem mindegy, hogy a gyanú kiben ébred. Egy gyanakvó magánszemély – ha az anyagi büntetőjog nem ír elő feljelentési kötelezettséget – azt tesz, amit jónak lát; tovább tájékozódik, napirendre tér az eset felett, vagy ismereteit (gyanúját) közli a hatósággal, feljelentést vagy bejelentést tesz. A tapasztalatok szerint a bűncselekmények – vagy gyanús történések – többségét magánszemélyek észlelik, és közülük azok hozzák a hatóságok tudomására, akik úgy érzik: sérelmet szenvedtek.

⁶ A „bűncselekmény” szó jelentése itt és a továbbiakban *közvérdra üldözendő* bűncselekményekre korlátozódik.

Büntetőeljárás jogi szempontból döntő jelentősége annak van, hogy az ügyészségben, illetve nyomozó hatóságban ébred-e bűncselekmény gyanúja. A hatóságok és a hivatalos személyek az eljárásuk során szerzett olyan ismereteiket, amelyek bűncselekmény elkövetésére vonatkoznak – azaz bennük bűncselekmény gyanúját keltik –, kötelesek az ügyészség vagy a nyomozó hatóság tudomására hozni.

A bűncselekményre vonatkozó hatósági gyanú feltételei

Az az elterjedt, megszokott vélekedés, hogy a „hatóság” támasztja a gyanút, tévedés. A hatóság szervezet, amelynek nincsen pszichikuma, nem képes tehát gondolkodni és gondolati képződményeket létrehozni. Adattárai vannak, és ezekben hasznosítható (visszakereshető) ismeretek állnak rendelkezésére, de ezeket visszakeresniük, logikai műveletekbe bevonniuk – gondolkodniuk – az alkalmazottainak kell. A hatóságnak „saját” véleménye sincsen; ami a „hatóság véleménye” (gyanúja, meggyőződése, döntése) gyanánt jelenik meg, az ténylegesen annak a személynek a véleménye, gyanúja vagy döntése, aki a szervezeti rend szerint a hatóság nevében jogosult a maga véleményét stb. a szervezet álláspontjaként feltüntetni. Ez a hierarchikus szervezeteknél – mint a nyomozó hatóságok és az ügyészség – rendszerint az illetékes vezető. A szervezeti és működési rend folytán – szerencsés esetben – az alkalmazottak jobb teljesítményre képesek együtt, mint külön-külön.

A bűncselekményt hordozó történésnek, mint eseménysorozatnak különböző, időben egymástól nem egyszer távoli összetevői hordozzák azokat a komponenseket, amelyeket a büntetőjogi dogmatika a *különös törvényi tényállás* úgynevezett *tárgyi oldalára* sorol (például az elkövetési magatartást és az eredményt). Az *elkövetési magatartásnak* megfelelő cselekvés önmagában rendszerint belesimul a hétköznapi élet megszokott eseményeinek tömegébe, nem kelt különösebb feltűnést, sőt sokszor a tényleges minősége nem is ismerhető nyomban fel. Csak utólag derül ki például, hogy az elkövető a kölcsön ürügyén megszerzett pénzt valójában ajándéknak tekintette, nem tudná, de nem is akarja visszafizetni. Ezért sokszor még a bűncselekmény áldozata is késve, csak akkor döbben rá, hogy bűncselekményt követtek el a sérelmére, amikor a különálló és önmagukban ártalmatlannak látszó jelenségek valódi összefüggései tudatosulnak benne. Az utólagos felismerés nyomán azonban távolról sem biztos, hogy a történés valamennyi összetevője a maga valódi minőségében megjelenik az emlékezetben.

A kriminalisztikai kísérletek és gyakorlati tapasztalatok egyaránt igazolják azt is, hogy a váratlan, érzelmileg felkavaró és/vagy gyors lefutású események tudati képe akkor is rendszerint hézagos és pontatlan, ha valaki úgy lesz akaratlan résztvevője vagy nézője a szeme láttára lejátszódó eseménynek, hogy tudja: bűncselekmény tanújává válik. Beszámolója még akkor is szükségképpen hiányos lesz, ha maradéktalanul és a lehető legtökéletesebben megfogalmazva hozza mindazt a hatóság tudomására, amit észlelt.

Idetartozik az emberi tudat működésének az a közismert jellegzetessége is, hogy az (önmagukban esetleg megmagyarázhatatlannak tűnő) érzéketeket „értelmezi”, azaz a történet (ténylegesen nem érzékelt, s ezért „hiányzó”) összetevőit az észleléskor – vagyis az érzet észleletté transzformálásakor – „öntudatlanul” pótolja a hasonló történésekre vonatkozó tapasztalatok vagy származékos ismeretek alapján, és így rögzíti az emlékezetben.⁷

Az is tudni való, hogy a bűncselekményt hordozó történet első mozzanata nem a „külső cselekvés” megkezdése; azt időben feltétlenül megelőzik az úgynevezett „belső” történések: a bűnre vivő szükséglet jelentkezése, motívumként való tudatosulása, a „motívumok (úgynevezett) harca” és a bűnös elhatározás. Úgyszintén szerves része ennek a történéseknek az a ténykedés is, amelyet az elkövető a bűncselekmény jogdogmatikai értelemben vett befejezése – sőt, „bevégezése”⁸ – után a nyomok eltüntetése, a felderítés és leleplezés megghiúsítása, a szerzett előny kiaknázása vagy zsákmány felhasználása, illetve az okozott sérelem jóvátétele, stb. érdekében fejt ki. Mindezek a cselekmény megítélésénél is lényegesebbek lehetnek, de a tett szemtanúi számára nem – vagy legalábbis: nem feltétlenül – ismerhetők fel, így ők a bűncselekményt hordozó történésről teljes, mindenre kiterjedő beszámolót nem is adhatnak.

Gyakori, hogy a kívülállók csak a bűncselekmény által létrehozott helyzettel találkoznak, például megtalálják a megölt áldozat tetemét, a betöréses lopás során feldúlt lakást, vagy a szétvert gépkocsi maradványait, stb. Ezekben az esetekben többnyire a laikus is felismeri, hogy bűncselekmény történt,

⁷ Ez a memória zavaraihoz is vezethet, mert a *szubjektum* maga is azt hiszi, hogy a kérdéses mozzanatot, eseményt érzékelt, írja Romasz Árpád. In: Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika I–II.* BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, II. kötet, 803. o. Jacob W. Ehrlich Jerome Frankot, az Egyesült Államok Szövetségi Legfelsőbb Bíróságának egykori tekintélyes és tudós bíróját idézve írta: „[h]a egy tanú azt mondja »láttam«, vagy »hallottam«, ezt ténylegesen úgy érti: »úgy hiszem, láttam«, vagy »gondolom, hallottam«”. Lásd Jacob W. Ehrlich: *The Lost Art of Cross-examination – or Perjury Anyone?* G. P. Putnam’s Sons, New York, 1970, p. 55.

⁸ A bűncselekmény elkövetésének „befejezése” és „bevégezése” közötti különbségre lásd Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része. Bővített, átdolgozott kiadás.* Korona Kiadó, Budapest, 2004, 269., 284–285. o.

és a hatóság a történetekre vonatkozó elgondolásait a helyszínen található nyomok alapján alakíthatja ki – ám a lezajlott történet részleteire vonatkozó ismeretek ilyenkor is hiányosak és hézagosak lesznek. A helyszíni nyomokból ritkán derül ki közvetlenül a tettes személyazonossága is – nem is beszélve az esetleges többi elkövetőről. Az elkövetés ideje is sokszor csak közvetve – és hozzávetőleges pontossággal – állapítható meg.⁹

A nyomozó hatóságnak a bűncselekményről mint lezajlott történetről származó kezdeti értesülései tehát többnyire szinte szükségképpen csak hiányosak és hézagosak lehetnek. Kivételt talán csak azoknak az eseteknek egy része jelent, amelyekre a kétes vagy szokatlan jelenségek számbavétele és alakulásuk nyomon követése keretében a rendészeti hírszerzés és felderítés figyelt fel, majd céltudatos és szakszerű információgyűjtésbe kezdett és az ennek eredményeként szerzett ismereteit foglalta feljelentésbe.

Aki bűncselekményre gyanakszik, és gyanújával a nyomozó hatósághoz fordul, annak feltétlenül van egy – helyes vagy téves – elképzelése a jogi szabályozásról, s ennek figyelembevételével formál véleményt; az általa ismert vagy feltételezett eseménysorozat elemeit (helyesen vagy tévesen) azonosítja a számításba vett valamelyik bűncselekmény törvényi tényállásának büntetőjogszabályban megkövetelt konstitutív elemeivel. A törvény szerint a feljelentés elintézése a nyomozó hatóság, illetve az ügyészség dolga, s ebben már nem az adatforrás – a feljelentő, avagy bejelentő – véleménye a meghatározó.

A hatósági döntéshozóknak – bár ezt a törvény nem írja kifejezetten elő – a kapott adatokat, tényállításokat tárgyilagosan kell megítélnie. Az adatközlő (feljelentőt, bejelentőt) tanúskodásra képes személynek kell vélelmeznie és potenciális bizonyítékforrásként kell számításba vennie, még akkor is, ha nem közvetlenül szerzett tényismeretét, hanem csak származékos tudomását jelentette fel. Létezónak kell feltételeznie a feljelentésben közölt egyéb adatforrásokat is. Nem köteles azonban semmilyen ismeretet névértékben elfogadni, hanem minden kapott értesülést¹⁰ jogosult és köteles külön-külön önmagában is a kriminalisztika tanításainak megfelelően megvizsgálni, rendszerezni, összevetni a köztudomású tényekkel és a saját hivatalos ismereteivel, továbbá értékelni.¹¹ Az

⁹ „A szemlén általában még nem dönthető el, hogy az észlelt jelenségek közül melyek lesznek relevánsak a későbbi bizonyítás szempontjából. Éppen ezért arra kell törekedni, hogy minden elváltóság, jelenség, nyom, anyagmaradvány rögzítésre kerüljön” – írja Bartha Endre. In: Bócz Endre (szerk.): i. m. I. kötet, 260. o.

¹⁰ A kriminalisztikai szaknyelvben a „tényre vonatkozó ismeret:” – adat. Lásd Uo. I. kötet, 92. o.

¹¹ Az adatokkal végzett munkára – adatok vizsgálata, bírálata, rendezése és értékelésére lásd Balláné dr. Füzster Erzsébet – Kunos Imre – Lakatos János: Bevezetés a kriminalisztikába. Harmadik, javított, átdolgozott kiadás. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004, 63. és köv. o.

adatokat egymással összevetve is köteles vizsgálni és értékelni, s ennek eredményként kell saját véleményét alkotnia arról, hogy a kapott értesülés tárgyát alkotó állítólagos tények igaz voltának van-e – akár csak elméleti – esélye, s hogy igaz voltak esetére helyes-e a jogi értékítélet.

A jogalkotó az egyes bűncselekmények meghatározásaiban a fogalmi elemeket nagyrészt úgynevezett *leíró* („deskriptív”) elemekkel jellemzi. Ezek a törvényi tényállásban értékelésmentesen leírt tények, amelyeket csak fel kell ismerni, s amelyek valós vagy valótlan voltáról az eljárás során ténybizonyítás útján lehet véleményt alkotni. Ezeknek a tényelemeknek mint a gyanú forrásainak megléte csak valószínűségi értékelést igényel. A nyomozó hatóság a nyomozástól csak akkor zárkozhat el azzal, hogy nem táplálhatja bűncselekmény gyanúját, ha a leíró tényállási elemet megjelenítő állítólagos tény létezése kizárható, mert az például természeti törvényekkel, köztudomású vagy a nyomozó hatóság által hivatalosan ismert tényekkel lenne ellentétes. Ha azonban valószínűtlennek tűnik ugyan, de elvileg akár igaz is lehet, csak a lehetséges bizonyítékok vizsgálata után szabad felőle dönteni.¹²

A bűncselekmények definícióiban úgynevezett „*normatív*” tényállási elemek is előfordulnak. Ezek részben tényállási elemként használt jogi fogalmak; valójában sajátos büntetőjogi jelentőséggel felruházott ténykomplexumok, részben pedig bírói értékelést igénylő körülmények.¹³ Ha a szóba jövő bűncselekmény törvényi tényállásában normatív elem is szerepel, akkor azt kell eldönteni, hogy a vitatott történetben feltüntetett tények kielégítik-e a tényállási elemet meghatározó norma által támasztott követelményeket. Az értékelésnek ez a fajtája nem ténybizonyítás, hanem jogértelmezésben megjelenő *logikai bizonyítás* útján valósul meg, és ha az eredmény negatív – vagyis a kérdéses ténykomplexum nem felel meg a normatív tényállási elem jogi követelményeinek –, akkor a feltételezett történet lehet ugyan igaz, de nem alkalmas annak a bűncselekménynek a megállapítására, aminek az adatforrás vélte.

¹² A feljelentést tehát – mint általában az európai jogi kultúrában – úgynevezett *prima facie* bizonyítéként kell kezelni, amely önmagában is alkalmas *lehet* a kérdéses tény igazolására. Később lesz szó arról, hogy a jobb statisztikai eredményesség látszata érdekében sok rendőri hatóságnál a feljelentéskiegészítést arra használták, hogy a feljelentő tényállításait kétségbe vonva megtagadják a nyomozást arra hivatkozva, hogy a feljelentő nem szavahítható, és ezért nem alapos a bűncselekmény gyanúja.

¹³ Lásd Nagy Ferenc: i. m. 159. o.

A bűncselekményre vonatkozó gyanú fokozatai

A gyanú valószínűségi kategória, s mint ilyen, a minőségen belül az intenzitása eltérő lehet, vagyis fokozható.

Mint láttuk, büntetőeljárás jogi szaknyelvünkben eredetileg a törvény a bűncselekményre vonatkozó „nyomatékos” gyanút emelte ki, és a tudomány ehhez viszonyítva különböztette meg a bűncselekmény „egyszerű” gyanúját, amit – tartalmilag – azonosíthatunk a minősítő jelző nélküli gyanúval. Sokáig magától értődő volt, hogy „*in rem*” bűncselekmény („egyszerű”) *gyanúja* esetén nyomozást kell indítani, és a nagyobb valószínűséget jelző „nyomatékos” gyanú csak a bíróság által vád alapján folytatandó „*in personam*” eljáráshoz, illetve a személyi szabadságot érintő – és szintén bírói hatáskörbe utalt – kényszerintézkedéshez, a vizsgálati fogság elrendeléséhez szükséges.¹⁴

Az 1951. évi III. törvény¹⁵ 2. § (1) bekezdése – szavaiban – új helyzetet teremtett ugyan, mert előírta, hogy a nyomozást csak az ellen szabad indítani, aki „bűncselekmény *alapos* gyanúja alatt áll”, a jelző mibenlétét azonban sem ez, sem az 1954. évi V. törvény¹⁶ 21. §-a nem magyarázta meg, holott az utóbbi előírta, hogy a nyomozást „bűncselekmény *alapos* gyanúja” esetén indokolt írásbeli határozattal kell elrendelni.¹⁷ Az új követelménynek azonban – az adminisztráció növekedésétől eltekintve – különösebb hatása nem volt. A jelek szerint a törvényhozó maga sem tulajdonított a minőségi jelzőnek súlyt, hiszen nem vesztegetett arra szót, hogy ez milyen új gyakorlati kívánalmakat lenne hivatott sugallni. A büntető perrendtartás nyilvánvaló hiányosságai, az ekkoriban nyilvánosságra kerülő koncepciók perек, a „szocialista törvényesség” megszilárdításának hangoztatása elegendő magyarázatul szolgált.¹⁸

¹⁴ Lásd Bvp. I. § (1) bekezdés II. fordulata és 148. §; továbbá Angyal Pál: i. m. I. kötet, 272., 300., 380. o. A II. kötet 48. oldalán viszont azt írja: a vádirat „[c]sak *alapos gyanúra* támaszkodhatik”. (Kiemelés az eredetiben – B. E.)

¹⁵ A továbbiakban: Bp.

¹⁶ A továbbiakban: Bpn.

¹⁷ Bp. 86. § (1) bekezdés.

¹⁸ A később szóba jövő „előzetes vizsgálat”, illetve „előzetes ellenőrzés” intézménye, amelyek felhasználásával a feljelentések nyomán folytatott adatgyűjtéssel és a gyanú alaposágának hiányára hivatkozva a nyomozás megtagadásával próbálták „lezárni” a statisztikailag eredménytelennek ígérkező ügyeket – mégis arra mutat, hogy az „*alapos*” jelző a gyakorlati szakemberek előtt sem maradt egészen észrevétlen. Elméletileg azonban a jelzővel nem sokat tudtak kezdeni. Abban egyetértés volt, hogy a valószínűségnek – amire a gyanú épül – a mértéke lehet kisebb vagy nagyobb. Az sem volt kétséges, hogy az „*alapos*” jelző a valószínűség magasabb foka iránti törvényhozói igényt kívánja érzékeltetni, de hogy mekkora lenne a küszöbérték, azt soha nem sikerült meghatározni. Uralkodóvá Király Tibor felfogása nyomán az a nézet vált, hogy a gyanú akkor alapos, ha a számszerűen kifejezett valószínűség számértéke 0,5>. Vö. Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: i. m. 382. o.

Bő fél évtized múltán azonban a probléma új megvilágításba került.

Az „*alapos*” melléknév mint a bűncselekmény gyanújának minőségi jelzője addigra már gyökeret vert a büntetőeljárás jog frazeológiájában. Most az új jogszabály a feljelentéskiegészítés újonnan bevezetett intézményét¹⁹ és a gyanúközlés aktusát is összekapcsolta az „*alapos gyanú*”-val. Csak azt volt szabad „*terheltté nyilvánítani*”, aki „*alaposan gyanúsítható*” a bűncselekmény elkövetésével. Akire ez nem állt, azt csak „*gyanúsítottként*” volt szabad kezelni, azaz kihallgatni és 72 órára őrizetbe venni.²⁰

A kettősség szembeötlő volt. Mivel a jogalkalmazók egy része abból indult ki, hogy a törvényszerkesztés elfogadott elvekre épülő tudatos tevékenység, annak a rejtélyes „*differentia specificá*”-nak próbáltak a nyomára jutni, amelyet – hitük szerint – a jogalkotó (a jogszabály tervezetét készítő szakemberek) láttak az „*egyszerű gyanú*” és az „*alapos gyanú*” között. Ez a jogi és kriminálisztikai szakirodalomban természetesen vitát váltott ki.²¹

A büntetőeljárás jogi kodifikáció előkészítő munkálatai időben egybeesnek azzal a paradigmaváltással, amelyet leginkább talán *Barna Péter* és *Gödöny József* neve fémjelez. Ennek főbb tételeit – így különösen a büntető igazságszolgáltatás „szűkebb” és „tágabb” felfogását, vagy azt, hogy a ténymegállapítás szemszögéből a nyomozás és a tárgyalás egyenértékű – a rendszerváltozás óta tagadni szokás ugyan, de a hatályos büntetőeljárás kódex hányatott sorsa a napnál világosabban bizonyítja, hogy a jogi gondolkozást, a jogalkalmazói szemléletet a mai napig meghatározóan befolyásolják.

Ma már világos, hogy az akkori vita érdemben nem a gyanú megalapozottságának kritériumairól szólt; az egyik tábor azt bizonygatta, hogy a tényeket illetően ismeretelméleti szemszögből a nyomozás során sem kisebb az igazság megállapításának esélye, mint a tárgyaláson, a másik viszont azt hangsúlyozta, hogy az ártatlanság vélelme folytán a bűnelkövetést jelentő té-

19 1962. évi 8. számú tvr. (a továbbiakban: I. Be.) 101. §. Maga az intézmény – mint utaltam rá – nem volt teljesen új. Már a Bp. hatálya idején bevezette a 325/1953. számú IM. Utasítás az „*előkészítő vizsgálat*” intézményét, amelynek keretében kiegészítő adatokat lehetett beszerezni a nyomozás elrendelése felőli döntéshez. A 65/1954. (ÜK. 8.) számú legfőbb ügyészi utasítás „*előzetes ellenőrzés*” néven engedélyezte ugyanezt, de azzal, hogy nem szabad az elkövető személyének megállapítására, vagy a nyomozási határidő burkolt meghosszabbítására felhasználni. Mivel ezeket az intelmeket ismételtelen nem tartották meg, az intézményt a 8/1958. (ÜK. 4.) Legf. Ü. számú utasítás eltörölte. Lásd még ehhez Kárpáti László: Néhány tapasztalat a törvényesség helytelen értelmezéséről. Rendőrségi Szemle, 1956/10.

20 I. Be 108. §. Barna Péter e szabályozást bürokratikusnak minősítette, mert – mint írta – „*tartalmatlan jelző felhasználásával lehet csak különbséget tenni*” a két jogállás előfeltételei között. Lásd Barna Péter: A bűnüldözés elvi kérdései. KJK, Budapest, 1971, 358. o.

21 Lásd a 2. számú lábjegyzetet.

nyek ismeretelméleti értelemben vett igazságát közjogi érvénnyel csak a bíróság mondhatja ki. A vita tulajdonképpen a körül kavargott, hogy az elvont megismerési folyamatként felfogott büntetőeljárás kiemelt jelentőségű pontjain – a feljelentés vételekor, a nyomozás elrendelésekor, a nyomozás befejezésekor, az ítélelhozatalkor, illetve az ítélet jogerőre emelkedésekor – a (differenciálatlanul kezelt) „megismerő szubjektum” ismereteinek állapotát az „egyszerű gyanú”, az „alapos gyanú” és a „bizonyítottság”, illetve „objektív igazság” kifejezések közül melyikkel helyes jellemezni. Látni való, hogy a felsorolt megismerési kategóriák nem azonos minőségen belüli mennyiségi változatok, ez azonban akkor nem jött szóba. Nem is a gondolati tartalma miatt emlegetem e vitát itt, hanem a frazeológiára és a bűnügyi tájékoztatás szóhasználatára gyakorolt hatása miatt; emlékeim szerint ugyanis nem kis része volt abban, hogy az „alapos gyanú” kifejezés mind a szaknyelvben, mind a sajtónyelvben, és ennek következtében a közbeszédben nagy teret nyert. Mint az egykori vita olyan résztvevője, aki a többit túlélte, elismerem, hogy akkor sok mindent egyszerűbbnek láttam, mint ma, hat évtizeddel később és sok ismerettel meg tapasztalattal gazdagabban.

A tüzetesebb elméleti feldolgozás hiánya azonban nem okozott a gyakorlatban fennakadásokat. Az évtizedek során tantétellé és uralkodóvá lett az a felfogás, hogy az „alapos” jelző azt jelenti: a gyanú nem eredhet a hatóság képzeletvilágából, hanem „adat”²²-ból, vagyis a tárgyi világ bizonyíthatónak ígérkező jelenségéből kell származnia, továbbá, hogy – iránya szerint – különbséget kell tenni egyfelől a bűncselekményre, másfelől a gyanúba vett személy elkövetői minőségére vonatkozó gyanú között.

A gyanú „alapos”-ságát a nyomozó hatóság deklarálta. Nyomozás elrendelése miatt jogorvoslati lehetőség nem volt, sőt a nyomozás elrendeléséről szóló határozatot sem kellett indokolni²³, így a nyomozás elrendelésének ügyészi ellenőrzése formális volt. Nem volt példa arra, hogy a nyomozást elrendelő személy büntetőjogi felelőssége azon fordult volna meg, hogy tényleg alapos volt-e az alaposnak mondott gyanú²⁴, nem volt tehát olyan kény-

22 Az *adat* – tényre vonatkozó ismeret; a *tény* – az anyagi világ térben, időben és oksági kapcsolatokban azonosítható jelensége. Lásd erről Bócz Endre (szerk.): i. m. I. kötet, 91–92. o.; sokkal részletesebben Bócz Endre: Büntetőeljárás jogunk kalandjai – sikerek, zátonyok, vargabetűk. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006, 79. és köv. o.

23 I. Be. 103. § (2) bekezdés.

24 Volt eset, hogy a hivatali visszaélésnek a detektív elleni vádja azon múlt: az általa ismert adatok okot adtak-e arra, hogy nyomozási cselekményeket foganatosítson. Lásd Kúria B. I. 3142/1935., Grill-féle Új Döntvénytár, XXIX. kötet 473. sz.

szerhelyzet, amely a gyanú „alapos”-ságának bírósági (vagyis független) vizsgálatát megkerülhetetlenné tette volna.

Az 1973. évi I. törvény²⁵ 127. § (1) bekezdés a) pontjának II. fordulata szerint azonban a nyomozás megtagadható lett, ha „a bűncselekmény alapos gyanúja hiányzik”. Minthogy a feljelentés kiegészítése létezett, ezt több rendőri hatóságnál igyekeztek kiaknázni, és a nyomozáseredményesség statisztikai mutatóját az elrendelt nyomozások számának csökkentésével próbálták mesterségesen javítani.

Tulajdonképpen a feljelentő szavahihetőségének kétségessé tétele érdekében folytattak feljelentéskiegészítést. Kétségbe vonták a feljelentő tényállításait, vagy valószínűtlen lehetőségek cáfolását kérték tőle. A rablás áldozatát például, aki azt panaszolta, hogy minden előzmény nélkül váratlanul leütötték, s amikor eszméltre tért, hiányoztak az értékei, arról faggatták: miből gondolja, hogy az értékei elvétele céljából ütötték le?; miből gondolja, hogy azok vették el az értékeit, akik leütötték?; honnan tudja, hogy nem maga szörta vagy hagyta el azokat, amikor ugyan még nem tiszta tudattal, de műveletek végrehajtására már fizikailag képesen mozgott? stb. Ha a válaszokat sikerült zavarosnak minősíteni, a gyanú alaposságának hiányát deklarálva megtagadták a nyomozást.²⁶

Az elkövetői minőségre vonatkozó gyanú alapossága – a terhelte nyilvánítás miatti panaszjog folytán – ügyészi felülbíralás tárgya volt ugyan, de nem emlékszem arra, hogy több évtizedes szolgálatom alatt olyan ügyészi határozatról értesültem volna, amelyben a felülbíraló akár a gyanút keltő adatok hitelt érdemlőségének fogyatékos volta, akár az anyagi büntetőjogszabály téves értelmezése miatt helyt adott volna a panasznak. Ebben – nézetem szerint – az elméleti tisztázatlanság is ludas.

A rendszerváltozás utáni eljárásjogi kodifikáció nyomán a puritán „alapos” jelző szerepét a tudományosabbnak vagy „szakszerűbbnek” ható „meg-

²⁵ A továbbiakban: II. Be.

²⁶ Erre adta ki a fővárosi főügyész az Ig. 423/1983. számú felügyeleti tájékoztatót, amelyben az alárendelt ügyészségeket úgy igazította el, hogy ha a feljelentő a nyomozó hatóság hivatalos tudomása szerint a feljelentéskor a) nem volt olyan gondnokság alatt, amely a cselekvőképeséget kizárta vagy korlátozta, sem ittasság, illetőleg kábító hatású anyag élvezete folytán nyilvánvalóan cselekvőképtelen állapotban; és b) elmeállapotának ép voltához sem ért nyomatékos kétség; továbbá c) korábbi ügyekből származó tapasztalat szerint nem tartozott a notórius alaptalan feljelentők közé sem, akkor a nyomozó hatóság a feljelentőnek csak olyan tényállítást vonhatja *à limine* kétségbe, amely természeti törvényszerűségekkel, köztudomású vagy hivatalosan ismert tényekkel, avagy a feljelentő saját állításaival ellentétes. Tényállításainak cáfolatára egyébként csak nyomozás keretében beszerzett bizonyítékok szolgálhatnak. Hasonlóan Sinku Pál – Bánáti János – Belovics Ervin – Csák Zsolt – Tóth Mihály – Varga Zoltán: Büntető eljárásjog. Harmadik, átdolgozott, hatályosított kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009, 317. o.

alapozottan” kifejezés vette át. A Be. egész sor rendelkezésében a „megalapozott” melléknév módhatározói alakjának – „megalapozottan” – a használata szinte maradéktalanul következetes.²⁷ A zár alá vételnél olvasható egyetlen kivétel – „*alaposan tartani lehet attól, hogy...*” – nyilvánvalóan figyelmetlenség következménye. Ez azt a benyomást kelti, hogy másutt sem a gondolati tartalom módosult; a „megalapozottan” határozó csupán az „alapos” jelző funkcióját vette át.²⁸

A „megalapozottság”

A „megalapozottság” rendkívül gyakran használt kifejezés a büntetőeljárás jog gyakorlatában, de jogszabály csak a szó fosztóképzős származékának a tárgyi jelentését határozza meg, és azt is csak az elsőfokú bíróság ítéletének ténymegállapításai és a tárgyaláson felvett bizonyítás viszonyát illetően.²⁹

A ténybeli „*megalapozatlanság*”-nak ez a meghatározása tartalmilag a *törvényhozótól származó értelmező rendelkezés*, és – a jogértelmezés szabályai szerint – a törvény alkalmazása körében mértékadónak lenne tekintendő úgy, hogy egy döntés „*megalapozott*” volta a *megalapozatlanság hiányát* jelenti; azt, hogy az olyan *felderített* tényálláson nyugszik, amely *az iratok tartalmával összhangban van, hiánytalan, és mentes a téves ténybeli következtetésektől* is. Ez az értelmezés azonban érdemileg összeegyeztethetetlen a „*gyanú*” fogalmával, hiszen az a bizonytalanságot, kételyt implicit mozzanatként tartalmazza. A nyomozás során hozott határozatok többségére így pedig már csak azért sem lenne alkalmazható, mert azoknak nem kötelező összetevője az igazoltnak vett tények összegezése, a „*megállapított történeti tényállás*”³⁰.

²⁷ Így az előzetes letartóztatásnál a 129. §, a távollattársnál a 138/A §, az ideiglenes kényszergyógykezelésnél a 140. §, a házkutatásnál a 149. § (2) bekezdése, a motozásnál a 150. § (1) bekezdése, a zár alá vételnél a 159. § (2) bekezdése, a testi kényszernél a 163. § (1) bekezdése.

²⁸ Fenyvesi Csaba a változást nem tartja szerencsésnek: „*[A] megalapozott gyanú (amit egyszerűbb szóhasználatl, szerencsésebb módon alapos gyanúnak is nevezhetünk, korábban ekként is szerepelt a törvényben) az egyszerű gyanúhoz képest a valószínűség magasabb fokát jelenti.*” Lásd Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: i. m. 381. o.

²⁹ 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 351. § (2) bekezdés: „*Az elsőfokú bíróság ítélete megalapozatlan, ha a) a tényállás nincs felderítve, b) az elsőfokú bíróság nem állapította meg tényállást, vagy a tényállást hiányosan állapította meg, c) a megállapított tényállás ellentétes az iratok tartalmával, d) az elsőfokú bíróság a megállapított tényekből további tényre helytelenül következtetett.*”

³⁰ A nyomozás során hozott határozatok indokolása soha nem tényállás-megállapítást, hanem a feltételezett („*gyanított*”) tényeket és a hozzájuk kapcsolódó hatósági cselekvések gondolati hátterét világítja meg. A bizonyítás eredményeként megállapított tényeket még a vádiratban sem ténymegállapításként, hanem *bizonyításra felajánlott állításként* kell előadni. Általában csak a nyomozás megszüntetéséről

Tudomásul kell tehát vennünk, hogy a „megalapozatlanság” Be.-beli meghatározásának érvénye az elsőfokú bíróság ítéletére korlátozódik³¹, és a Be.-ben több helyen is használt „megalapozott” melléknév nem az így definiált megalapozatlanság ellenkezőjére, hanem valami másra utal. Ám azt maga a törvény nem árulja el, hogy mire; ezt a büntetőeljárási jog tudományának kellene megfogalmaznia.

A gyanú „megalapozása” – a nyomozás

Bár nem ritkaság, hogy a történés terjedelmét és részletgazdagságát illetően óriási különbség van a feljelentésben és a jogerős ítéletben olvasható tényállás között, az sem ritkaság, hogy a kettő szinte szó szerint megegyezik. A nyomozás és a bírósági eljárás hozadéka nem annyira a bűncselekményt alkotó tényekre vonatkozó ismeretek terjedelmében mutatkozik meg, mint inkább ezeknek az ismereteknek és a büntetőjogi tilalmazottságuk felőli döntésnek a minőségében.

A bíróság a hagyományos kontinentális felfogás szerint az állam képviselőjében dönt, és a döntés-előkészítő folyamat felépítése révén az állam elvileg optimális feltételeket teremt ahhoz, hogy a vitákat a releváns tények és a helyesen értelmezett jogszabályok alapján döntse el. A bíróság független, a tárgyalás koncentrált, és követelményszerű, hogy az ítélet az ellentétes érdekű felek közreműködésével közvetlenül megvizsgálta, törvényes eredetűnek, hitelesnek és hitelt érdemlőnek talált bizonyítékokra alapított, a felek érvelésének meghallgatása után kialakított és a vitatott tények valósága felől táplált *minden ésszerű kételytől mentes bírói meggyőződést*, az úgynevezett „jogkérdésekben” pedig helyes jogszabály-értelmezést juttasson érvényre. Ha a bíróság ítélete *jogerőssé* – azaz rendes jogorvoslattal már támadhatatlanná – válik, akkor az állam a benne foglalt ténymegállapításokat igaznak ismeri el, annak hirdeti, aki pedig kétségbe vonja, azt joghátrányok fenyegetik.³² Ez közjogi természetű rendelkezés.³³

szóló határozatokban kell e tényeket megállapításként leírni, megmagyarázva, hogy melyikük milyen bizonyítékból miként és miért következik. Ha a nyomozó hatóság vádemelést javasol, semmilyen okmányban nem kell ismertetnie a szerinte megállapítható tényállást az ügyészszéggel.

31 E mellett szóló érvül szolgálhat a törvényszöveg is.

32 A régi maxima szerint: *Res iudicata pro veritate habetur*.

33 Az igazság megismerhetősége, s így az „anyagi igazság” bírósági megismerhetősége körül évszázadok óta folynak a viták. A filozófiai ismeretelmélet szerint az abszolút igazság csak tendenciaszerűen érvényesülhet ugyan, a gyakorlati igényeket általában kielégíti az a relatív igazság, ami az igazságszolgáltatásban elérhető. Lásd erről Erdei Árpád: *Mi az igazság?* In: Erdei Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 9. és köv. o.

Térjünk most vissza a bűncselekményre vonatkozó – a korábbi terminológiában az „alapos” jelzővel minősített, ma az „egyszerű” jelzővel megkülönböztethető – gyanú fogalmához, amelyre a nyomozó hatóság (fő szabályként) eljárást köteles indítani!

„*Bűncselekmény gyanújáról akkor beszélhetünk, ha a gyanút hordozó gondolati képződményben tükrözött történés tényei [a nyomozó hatóság szerint – beszúrás tőlem, B. E.] – bár esetleg hiányosan, hézagosan – arra mutatnak, hogy egy – már lezajlott – esemény magvát alkotó emberi ténykedés a köztapasztalat szerint büntetőjogilag tiltott cselekményt foglal magában[.]*” – állapítottuk meg.

a) A tényeket tekintve a gyanú kiindulópontját a tárgyi környezet egy *prima facie* igaznak vélelmezett jelenségéről, mint több, vagylagosan lehetséges ok következményéről szerzett értesülés jelenti. Azokat a lehetséges okozati folyamatokat, amelyek a kérdéses jelenséget létrehozhatták, a hatóság feltételezett történések formájában fogalmazza meg, és ha ezek között van olyan, amely – ha igaz – büntetőjog által tiltott cselekmény *lehet*, megállapítja a bűncselekmény gyanúját. A gyanítottként megfogalmazott történés azonban olyan gondolat foglalata, amely önmagában ésszerű ugyan, de mégsem biztos, hogy minden részletében – sőt, akár egészében – igaz. Ha igaz, akkor az elemeinek be kell illeszkedniük annak a kauzális rendszernek a szövetébe, amelyet – egyebek között – a gyanúra okot adó jelenség elemei és más, hozzájuk kapcsolódó tények alkotnak. A nyomozás feladata, hogy kiderítse: a feltételezett tények és e kauzális rendszer tényelemei között van-e kapcsolódás, s ha igen, az erre vonatkozó ismeretek forrásait – mint lehetséges bizonyítékforrásokat – felkutassa, és a szerezhető adatokat összegyűjtse.

A gyanított történésnek – jóllehet, „alapos” abban az értelemben, ahogyan ezt a kifejezést a korábbi eljárási jogszabályok nyomán a gyakorlat értelmezte – a valósághoz való viszonya természetesen felderíthetetlen. Ahogy azonban a bizonyítási lehetőségekre és a beszerezhetőnek ígérkező bizonyítékokra vonatkozó ismeretek bővülnek, úgy válik egyre megbízhatóbbá – mondhatjuk úgy is: megalapozottabbá – a gyanú lényegét alkotó ténybeli feltételezés. *A gyanú – ténybeli tartalmát tekintve – akkor mondható megalapozottnak, ha a feltételezett történésnek minden olyan elemére, amely a számtásba vett törvényi tényállás objektív oldalára tartozik, és leíró elem jelöl, ígérkezik bizonyítási lehetőség.*

b) A gyanú bűncselekményre – tehát jogilag értékelt tette – vonatkozik, a feltételezett történés *prima facie* büntetőjogi tilalmazottsága nyomozás megindításakor is követelmény.

A nyomozás eredményeként a tényekre vonatkozó ismeretek egyfelől bővülnek, részletesebbekké válnak, másfelől a történések egyes elemei helyébe mások léphetnek. Ezért a jogi megítélés alakulását folyamatosan figyelemmel kell kísérni. Ez különösen fontos a *normatív tényállási elemeknél*. A feljelentés és általában a kriminalisztikai értelemben vett „induló adatok”³⁴ ezeket általában egy köznyelvi kifejezéssel (például „fenyegetett”, „támadott”, „titkos”, „vagyonhiány” stb.) érzékeltetik, ám e szavaknak a jogi műnyelvben olyan értelmezésük alakult ki, amely sajátos, nem egyszer más jogágban tüzetesen szabályozott ténykomplexumokat von e fogalmak alá. A gyanú megalapozása tehát itt sajátos irányú tényfelderítést is feltételez.

Mindez a *cselekmény* mint *bűncselekmény* gyanújának – alapvetően azoknak az összetevőknek, amelyeket az anyagi büntetőjog dogmatikájában *objektív tényállási elemeknek* szokás nevezni³⁵ – a „megalapozását”, azaz bizonyításuk és büntetőjog-ellenességük valószínűségének tárgyszerű kimutatását jelenti. Nem meggyőződés, hanem a bizonyítandó és a (várható, „reménybeli”) bizonyító tények közötti bizonyítási ok kérdése tehát. A pozitív értékítélet, persze, függ a várt bizonyító tény bizonyító erejétől, és ennyiben a nyomozó (hatóság), ügyész(ség) meggyőződése is szerepet játszik, hiszen ha a nyomozó maga sem tartja a bizonyító tényt hitelt érdemlőnek, miért várna mást az ügyésztől vagy a bíróságtól? Vagy az ügyész – hasonló helyzetben miért emelne vádat? A nyomozó (hatóság) vagy az ügyész(ség) hite, „meggyőződése” azonban a vázolt tárgyi összefüggések racionális elemzéséből kell hogy származzon, mert e nélkül senkit semmire nem kötelez.³⁶

34 „Induló adatok alatt azt az adatbázist értjük, amely abban az időpontban áll a rendelkezésünkre, amikor arról kell döntenünk, hogy meginduljon-e az eljárás, s ha igen, akkor milyen formában, milyen cselekményekkel.” Lásd Balláné dr. Füstler Erzsébet – Kunos Imre – Lakatos János: i. m. 64. o. Korábban ugyanígy írt erről: Lakatos János: A nyomozás, a felderítés és a bizonyítás kriminalisztikai alapfogalmai és alapösszefüggései. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998, 56. o.; Lakatos János (szerk.): Bevezetés a kriminalisztikába. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999, 49. o. Kiemelések az eredetiből.

35 Lásd Nagy Ferenc: i. m. 160. o.

36 Elmulasztására jó példa a kolontári „vörösiszap-katasztrófa” ügye, ahol az ajkai timföldgyár vezérigazgatóját súlyos szándékos bűncselekmények (megalapozatlan) gyanújával őrizetbe vették, letartóztatását indítványozták már akkor, amikor még nem lehetett tudni, hogy valójában miért omlott le a tározó gátja. Csak számos szakértői vizsgálat ellentmondó eredményeiből, sok hónap múltán vált ismertté, hogy valójában mivel is vádolható. Hasonló az úgynevezett „Sukoró-ügyben” a volt miniszterelnök elleni eljárás. Mint az interneten a volt miniszterelnök által közzétett iratokból ország-világ láthatta, a vele többoldalmi terjedelemben közzét gyanúsításban az olvasható: hivatali hatáskörét azzal lépte túl, hogy egy (a leírás szerint is informális) megbeszélés végén a befektetőket a jelenlévők előtt a támogatásáról biztosította, „ezzel lényegében döntést hozva a beruházás jövőjéről”, holott ez nem tartozott a hatáskörébe. A hatáskör túllépése a közigazgatásban nyilvánvalóan történhet döntés útján. A köznyelvben a „döntés” szó csupán elhatározást, vagy lehetőségek közül választást jelent, a közigazgatásban viszont a „döntés”-nek jogszabályokban meghatározott eljárási előzményei és alakszerűségi követelményei vannak. Ezért a

A mondottakhoz hozzá kell tenni, hogy a gyakorlati nyomozásban a „*bűncselekményre vonatkozó gyanú*” megalapozásának ilyen elkülönítése az egyéb teendőktől rendszerint nem lehetséges. A felderítő tevékenység célja a *történés* mint egységes folyamat minden lehetséges részletének tisztázása, és minden epizód ismereteket nyújthat a törvényi tényállás más – egyebek között szubjektív – elemeire vonatkozóan is. A beszerzett ismerethalmaz szóban lévő értékelésénél a cél annak megítélése, hogy a bűncselekmény gyanúja a cselekmény objektív elemeit illetően megalapozott-e. Bizonyos olyan adatokat azonban, amelyek más – például szubjektív – tényállási elemek megléte *ellen* szólnak, mégis kockázatos figyelmen kívül hagyni.³⁷ A nyomozás megfelelő fázisában e *céltudatosan végzett* értékelés mint gondolati tevékenység – nézetem szerint – mellőzhetetlen.

A gyanúsítás közlése az az eljárási cselekmény, amellyel az addig csak „*in rem*”, tehát a bűncselekmény gyanúja miatt folyó eljárás „*in personam*”-má, valaki – meghatározott személy – elleni eljárássá válik³⁸, és ehhez a Be. 6. § (2) bekezdésének második fordulata megköveteli annak megalapozott gyanúját, hogy a kérdéses cselekmény bűncselekmény. Ha a gyanúba vett személy közjogi szabályok szerint mentelmi jogot élvez, a bűncselekmény itt vázolt módon felfogott „megalapozott gyanúja” előfeltétele a mentelmi jog felfüggesztésére vonatkozó kezdeményezéseknek, és a személyi szabadságot érintő kényszerintézkedéseknek is.³⁹

Gyanúsítás akkor közölhető, ha 1. a bűncselekménynek, mint olyanak a gyanúja megalapozott; és 2. megalapozott az a *ténybeli feltételezés*, hogy a tetet részben vagy egészben a kérdéses személy hajtotta végre, illetve annak el-

véleménynek egy informális megbeszélésen történő kinyilvánítása nem felel meg a hatáskörtüллépést (*normatív tényállási elem!*) jelentő „*közigazgatási döntés*” jogi fogalmának.

37 Erre is katedrapélda lehet az imént említett „*Sukoró-ügy*”. A volt miniszterelnök szemére vetett hivatali visszaélés büntetének törvényi tényállása jogtalan előny szerzésére vagy jogtalan hátrány okozására irányuló célzatot (*dolus specialis*) követel. A mentelmi jog felfüggesztésére irányuló indítvány szövege szerint a már említett informális megbeszélésen „[A] befektetők telekcseré útján történő ingatlanyszerzési kérelmének teljesíthetőségét Gy. F. csak annyiban ellenőrizte [...] a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt. akkori vezérigazgatójának megkérdezésével, hogy ez törvényesen lehetséges-e, az az van-e lehetőség az állam és magántulajdonosok között ingatlancserére. Az igenlő válasz után kifejezte álláspontját...” (amit az indítványozó a hivatali hatáskör túllépését jelentő döntésnek értelmezett). Figyelmen kívül maradt az, hogy ez az „álláspont” mértékadónak vélt személytől származó felvilágosítás szerint jogszerű („*törvényesen lehetséges*”) megoldást támogatott – tehát a cél *jogtalan-ságának tudata* – és ezzel a törvényben megkövetelt célzat léte – a szöveg szerint is kétséges.

38 Lásd Tremmel Flórián: i. m. 372. o.; Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: i. m. 406. o.

39 Hasasonlóan Berkes György (szerk.): Büntetőeljárás jog – Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2003, II. kötet, 1221. o.

követésében cselekvéssel vagy mulasztással – mint feltételezett bűnrész – közreműködött.

A gyanúnak ez az ága kizárólag az elkövetői minőségre vonatkozik, és csak ténybeli megalapozást igényel.⁴⁰ Csak annak a ténynek az ígérkező bizonyítási lehetőségeit kell felderíteni, hogy a gyanítható büntetőjogilag tiltott ténykedést (tettesi, bűnrészesi vagy előkészületi magatartást) a kérdéses személy fejtette-e ki. Ha igen, a gyanúsítás közölhető, az illető kihallgatható, és így módot kap a védekezésre. A jogi védekezés egyes változatainak⁴¹ sikere esetén kiderülhet, hogy a bűncselekmény elkövetésének gyanúja megalapozott volt ugyan, de téves volt, és nem valósult meg büntethető cselekmény (például az elkövető beszámítási képessége hiányzott, vagy tévedés folytán csak gondatlanság terheli, stb.).

A ténybeli védekezés ellenőrzése elsősorban nyomozási feladat, a jogi érvelés elbírálására pedig részben a nyomozó hatóság és az ügyészség, végső soron pedig a bíróság jogosult – de ez már nem a gyanú megalapozottságának problémaköre.

A kényszerintézkedések elrendeléséhez vezető feltételezések megalapozottságáról

a) Előzetes letartóztatás, lakhelyelhagyási tilalom, házi őrizet, távoltartás, ideiglenes kényszergyógykezelés és külföldre utazás tilalmát biztosító intézkedés csak a terhelttel szemben rendelhető el, és óvadék is csak a terhelttel szemben alkalmazható. Valamennyinek általános előfeltétele a „bűncselekmény megalapozott gyanúja”. A Be. a személyi szabadság elvonásával vagy korlátozásával járó kényszerintézkedéseket – a lakhelyelhagyási tilalmat, házi őrizetet, óvadékot és távoltartást, továbbá a külföldre utazás tilalmát biztosító intézkedést és az ideiglenes kényszergyógykezelést – az előzetes letar-

40 „Azon ítélet, amellyel a hatóság polgárilag beszámít egy törvény által beszámíthatónak kijelentett cselekvényt, három különböző ítélet eredménye. A hatóság a tett *anyagi* okának azon egyént tartja, és szól: *te cselekedted. Ez fizikai beszámítás.* Tapasztalja továbbá, hogy az egyén öntudatos akarattal követte el a tettet, és szól: *szándékosan cselekedted. – Ez erkölcsi beszámítás.* Tapasztalja végre, hogy ama cselekvényt a törvény tilja, és szól: a törvény ellen cselekedtél. Ez a *törvényes beszámítás*” – írta annak idején Francesco Carrara, és bár a büntetőjogi cselekménytan napjainkig sokat fejlődött, téttele ma is mértékadóan tekinthető. Francesco Carrara: A büntető jogtudomány programja. Budapest, 1878, II. kötet, 35. o. Kiemelések az eredetiben.

41 A büntetőügyekben lehetséges védekezési módokról lásd részletesebben Bócz Endre: A védekezési szabadság és az igazságszolgáltatás büntetőjogi védelme. Magyar Jog, 1965/10.

töztatást helyettesítő eljárásjogi intézkedésként kezeli, és ezért alkalmazásuk különös előfeltételei azonosak. A személyi szabadság különleges értékére tekintettel ezek csak *szabadságvesztéssel büntetendő* – az ideiglenes kényszergyógykezelés pedig ezen belül is csak meghatározott karakterű – bűncselekmények miatt folyó eljárásokban alkalmazhatók. A többi büntetőeljárás kényszerintézkedésnek ugyanaz – bűncselekmény (egyszerű) gyanúja – az általános előfeltétele, mint a nyomozás elrendelésének, hiszen halaszthatatlan esetekben ezek elvégzése maga jelenti a nyomozás megindítását.

A kényszerintézkedések szinte mindig⁴² prognosztikus ítéletek alapján rendelhetők el. A törvény megakadályozandó jövőbeli eseményekre utal a „megalapozottan feltehető...”⁴³, „megalapozottan lehet következtetni arra, hogy (majd)...”⁴⁴, „alaposan tartani lehet attól, hogy (majd)...”⁴⁵ kifejezésekkel. Ez a „megalapozás”-nak azt a módját, amely a „gyanú”-val kapcsolatban használhatónak mutatkozott – kimutatni, hogy a feltételezett történésszerűen beilleszkedne egy ténylegesen lezajlott esemény okozati kapcsolatainak szövényébe – alkalmazhatatlanná teszi.

A „megalapozás” itt ténylegesen *logikai valószínűsítést* jelent⁴⁶; azt, hogy az adott tárgyi-társadalmi környezetben milyen viselkedésmódok tekinthetők jellemzőnek, s ezeknek a szituációra való adaptálása, majd *extrapolálása* esetén egy-egy releváns kérdéskörben milyen jövőbeli esemény rajzolódik ki, s hogy annak megakadályozása nem igényli-e a kényszerintézkedés útján történő beavatkozást.

Ennek a logikai eljárásnak fontos követelménye a cselekmény és az elkövető, valamint tárgyi-társadalmi környezetük alapos ismerete. Ezt a cselekményre vonatkozó gyanú megalapozása jelentős részben – de nem tökéletesen – garantálja. A hiányosság az, hogy a cselekmény gyanújának megalapozása nem feltétlenül jár együtt az elkövető személyének és társadalmi környezetének olyan alapos megismerésével, amely az illető egyéni reagálásának prognosztizálásához szilárd alapot adna. További nehézségek forrása az, hogy a

42 Kivéve a Be. 129. § (2) bekezdés a) pontját; az nem prognózist, hanem tényt (végrehajtott szökést vagy elrejtőzést, illetve újabb – szabadságvesztéssel büntetendő – bűncselekménynek az eljárás idején történt elkövetését) tesz előfeltétellé, ezért felesleges lenne vele itt foglalkozni.

43 Be. 129. §; 138/A §; 149. § (2) bekezdés; 150. § (2) bekezdés.

44 Be. 140. § (2) bekezdés.

45 Be. 159. § (2) bekezdés.

46 A valószínűség különféle fajtáit – matematikai, statisztikai, logikai – meg kell különböztetni egymástól. A büntetőeljárásban rendszerint az úgynevezett logikai valószínűség, azaz a bekövetkezés esélyének a megfigyelésből, tapasztalatból származtatott összefoglaló kijelentés útján történő kifejezése használatos. Lásd Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. KJK, Budapest, 1972, 225. és köv., valamint 240. és köv. o.

társadalombeli történések egyéni megélésének módját, továbbá az ebből fakadó motivációs folyamatokat és cselekvésmódokat illetően csak sztochasztikus törvényszerűségek léteznek, tehát a terhelt jövőbeli magatartásának előrejelzésére csak hozzávetőleges lehetőséget adnak. Az itt figyelembe jövő fontos tényezők közé tartoznak a kriminalisztikai és kriminológiai tapasztalatok is. Ezekre tehát lehet hivatkozni is, azt azonban, hogy felhívásuk az adott esetben nem mechanikusan, hanem az egyedi történésre adaptálva történik, nézetem szerint valamilyen módon mindig érzékeltetni kell.

A „megalapozás” tehát a szituációból a döntés szemszögéből lényegesnek tartott tényelemeknek, továbbá azoknak a szabályszerűségeknek a megjelöléséből áll, amelyek szerint az elhárítandó esemény egyébként bekövetkezne.

Nem elegendő az eljáró hatóság részéről annak kijelentése, hogy a kérdéses feltételezés – szerinte – megalapozott; a szituációnak a döntésnél figyelembe vett elemeit és a prognózis felállításánál figyelembe vett szabályszerűséget – akár a szerinte helyesnek tartott értékelés nélkül, hiszen az a döntésből amúgy is nyilvánvaló – kell ismertetnie, s annak megítélését, hogy a feltételezés megalapozott-e, az olvasóra/hallgatóra kell bíznia.

b) Minden kényszerintézkedésnek vannak a törvényben meghatározott sajtós – a funkciója által jellemzett – különös előfeltételei is.

A személyi szabadság elvonása vagy korlátozása

Elrendelhető annak a terheltnek az előzetes letartóztatása, akiről „szökésének vagy elrejtőzésének veszélyére tekintettel vagy más okból megalapozottan feltehető, hogy az eljárási cselekményeknél a jelenléte másképp nem biztosítható[.]”⁴⁷

A szökés/elrejtőzés veszélyével kapcsolatos feltevések akkor tekinthetők megalapozottnak, ha az adott – a megalapozottan gyanítható bűncselekmény és a gyanúsított egyéni jellemzői által kirajzolt – szituációból merített körülményekből összegezzhetően a szökésre, illetve az elrejtőzésre indító és ellene szóló okok összevetése a kriminalisztikai tapasztalatok szerint az előbbieknél túlsúlyát mutatja. Ezeknek az okoknak bőséges szakirodalmuk van, így ennek részletezésébe itt nem bocsátkozom, csak utalok arra, hogy lényeges tényezők egyfelől a várható büntetés súlyossága, ami a megalapozottan felte-

⁴⁷ Be. 129. § (2) bekezdés b) pont. Részletesebb fejtegetések nélkül utalok arra, hogy a „szökés” a lakóhelynek vagy szokásos tartózkodási helynek a hatóságok előtt titkolt elhagyása és csak szűk, bizalmas körben közölt helyre való távozás, az „elrejtőzés” pedig távollét színlelése, illetve az ottani jelenlét titkolása a hatóságok előtt a büntetőjogi felelősségre vonás lehető elkerülése végett.

hető bűncselekmény minősítése és *ismert* körülményei, valamint a bíróság büntetékiszabási gyakorlata alapján ítéendő meg, másfelől a gyanúsított személyes körülményei, képességei, életvitele, gondolkodásmódja, szocializáltsága és a büntetőjogi felelősséghez való viszonya. Ha az intézkedésre nem a várható büntetés súlyossága, hanem az adna okot, hogy „*az eljárási cselekményeknél a jelenléte másképp nem biztosítható*”, ennek konkrét oka rendszerint sajátos egyéni életmódjából, -helyzetéből vagy -körülményeiből vezethető le, s ezt konkrétan meg kell jelölni.

Előzetesen letartóztatható a terhelt, ha *megalapozottan feltehető, hogy szabadlábban hagyása esetén, különösen a tanúk befolyásolásával vagy megfélemlítésével, tárgyi bizonyítási eszköz, okirat megsemmisítésével, meghamisításával vagy elrejtésével megghiúsítaná, megnehezítené vagy veszélyeztetné a bizonyítást.*⁴⁸

Ennek a feltevésnek a megalapozását annak kimutatása jelenti, hogy racionálisan létezhetnek – sőt, léteznek – olyan, még nem biztosított bizonyítási eszközök, amelyek a gyanúsított számára is hozzáférhetőek, s amelyek manipulálására képes. Ezeket a bizonyítási eszközöket nem feltétlenül kell konkrétan (például a tanúkat név szerint) megjelölni a gyanúsítottnak is kézbesítendő okmányokban (bár ez sem mindig kizárt), de fajlagosan – szerintem – utalni kell rájuk. Arra is kell tényszerű magyarázatnak léteznie, hogy a terhelt miért lenne – például a helyzetére, a tanúkhöz fűződő személyes viszonyára tekintettel – képes a tanúkat befolyásolni. Végül a terheltnek a bizonyítékok manipulálására való *készsége* is valószínűsítendő – különösen, ha például a tanúval, a tárgyi bizonyító eszközzel vagy okirattal bizonyítandó tényt elismerte.

Ha az előzetes letartóztatás indoka az, hogy a terhelt „*szabadlábban hagyása esetén a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt véghezvinné, vagy szabadságvesztéssel büntetendő újabb bűncselekményt követne el*”⁴⁹, a feltevés megalapozására a gyanúsított személyiségéből, előéletéből és a kriminológiai tapasztalatokból merített érvek szolgálhatnak.

Az előzetes letartóztatás helyettesíthető a személyi szabadság enyhébb korlátozásával járó kényszerintézkedéssel. Úgy gondolom, ennek részletezése itt szükségtelen; az intézkedésre okot adó feltételezés megalapozására vonatkozó fejtegetések értelemszerűen az eddigiek alapján nyilvánvalóak.

⁴⁸ Be. 129. § (2) bekezdés c) pont

⁴⁹ Be. 129. § (2) bekezdés d) pont

A prognosztikus ítéleteknek nincs igazságértékük. Akit letartóztatnak, az nem tud sem elszökni, sem elrejtőzni, stb. Bármilyen megalapozott volt is a szökésének, bűnisméltetésének vagy kollúziós tevékenységének veszélyére vonatkozó feltevés – soha nem fog kiderülni, hogy valóban elszökött, elrejtőzött stb. volna-e, ha szabadlábban hagyják. Nincsen tehát igazi ellenőrzési lehetőség, s ezért különösen fontos lenne a tárgyszerű kontrollnak a lehetőségét legalább a vitathatóság útján biztosítani.

Házkutatás, motozás és lefoglalás

„Házkutatásnak akkor van helye, ha megalapozottan feltehető, hogy az a) a bűncselekmény elkövetőjének kézre kerítésére, b) a bűncselekmény nyomainak felderítésére, c) bizonyítási eszköz, elkobozható vagy vagyonekhozás alá eső dolog megtalálására vezet[.],”⁵⁰ „[A] motozás [...] a terhelt és az olyan személy ruházatának és testének átvizsgálása, akiről megalapozottan feltehető, hogy bizonyítási eszközt vagy elkobozható, illetőleg olyan dolgot tart magánál, amely vagyonekhozás alá eshet[.]”⁵¹

A házkutatás és a motozás megengedettségre vonatkozó feltételezés tárgya nem egy jövőbeli esemény, mint az eddig tárgyalt kényszerintézkedéseké, hanem – mint a bűncselekményre vonatkozó ténybeli gyanú esetében – egy ismeretlen tény: az, hogy az átkutatandó helyen *van-e* (tehát található-e?) az ügyben releváns objektum.

A büntetőeljárási jogi és a kriminalisztikai felfogás a terhelt kihallgatását és a házkutatást illetően is jelentősen eltér egymástól. A terhelt kihallgatását a jog a védekezési jog szemszögéből közelíti meg, s úgy tartja, hogy a terheltnek joga van ahhoz, hogy meghallgassák, és alkalmat adjanak neki arra, hogy a védekezését előterjessze. Kriminalisztikai megközelítésben viszont a kihallgatás arra alkalom, hogy a terheltől bizonyítékot – beismerő vallomást – szerezhessen a nyomozó, s ezt szolgálja a kihallgatási taktika. A jog szempontjából a házkutatás a magánélet szférájának – s ezen belül az úgynevezett „házi jognak” (*ius domicili*) – a védelmét hivatott garantálni a hatóság tolokodásával szemben, a kriminalisztika viszont elsősorban bizonyítékszerzési alkalomként kezeli. Nem a kutatás mint kriminalisztikai módszer alkalmazási szférájának korlátozását látja benne, s ezért jó néhány bűncselekmény sajátos nyomozási módszertanában a házkutatást például a Közszolgálati Egyetem

50 Be. 149. § (2) bekezdés

51 Be. 150. §

Rendészeti Tagozatának – a volt Rendőrtiszti Főiskolának – a (kriminálmetodikai) tananyaga is magától értődő és követelményszerű intézkedésként tárgyalja, mintha nem is lennének az eljárási törvényben a „különös feltételek”.

A házkutatást és a lefoglalást hazai büntető igazságszolgáltatásunk meglehetősen szabadosan kezeli. A régi elképzelések szerint a hatóságnak tüzetesen meghatározott, egyedileg körülírt dolog kézre kerítése érdekében volt szabad házkutatást/motozást tartania. Ez a követelmény ma már – a tömegcikkgyártás körülményei között – nyilvánvalóan idejét múlta. Az viszont, nézetem szerint, megkövetelhető lenne, hogy a hatóságnak legyen a „megalapozottan gyanított” bűncselekmény lényegét alkotó „feltételezett esemény”-ből származtatott elgondolása arról, hogy milyen fajtájú dolgokra számít, mint fellelhető tárgyi bizonyító eszközökre. E nélkül ugyanis az a benyomás keletkezik, hogy házkutatás tartható azzal, hogy „hátha találunk valamit”, amit azután *valamilyen* (a nyomozott vagy más) bűncselekmény bizonyítékának lehet – legalább átmenetileg, ideig-óráig – tekinteni. Ezt megfelelő bizonyítási tilalommal lehetne kizárni, de ilyen szabály nincsen. Ezért teret kaphat az a tévhit, hogy a házkutatás jogszerűsége kizárólag az alakszerűségek függvénye, és minden olyan dolog, aminek a relevanciája nem kizárt, lefoglalható.⁵² Azt, hogy miért és miért ott számít a kérdéses típusú dolgokra, részint a nyomozott bűncselekmény konkrét körülményeiből, részint – ezeket figyelembe véve – a kriminalisztikai tapasztalatokból lehet levezetni.⁵³

⁵² A lefoglalás eljárásjogi funkciójában már a 2002. évi I. törvény 88. § (2) bekezdése – amely a bizonyítás szempontjából irreleváns, de vagyoneklobzás alá eső tárgyakat is lefoglalandóvá tette – elvi zavart okozott. E zavart tovább fokozta a 2009. évi LXXXIII. törvény 21. § (1) bekezdése, amely a nyomozó hatóság eredeti tulajdonában lévő dolgokat is „lefoglalandóvá” – tehát kényszerintézkedés útján megszerzendővé – nyilvánított. A lefoglalás jogi értelemben a *dolog birtokának megszerzési módja*, és a Be. 151. § jelenlegi (2) bekezdésének helye valójában a 154. § jelenlegi (1) bekezdése után lenne úgy, hogy „[B]űntügyi letétbe kell helyezni azokat a dolgokat is, amelyeket a nyomozó hatóság saját segédanyagainak és eszközeinek a felhasználásával hozott létre...” stb.

⁵³ Gépkocsifeltörésen vagy betörésen (besurranásos, avagy „trükkös lopáson”) tetten ért és a helyszínen elfogott tettes ellen indított eljárás tárgya az a kísérlet, amelyen tetten érték, s amelyre vonatkozó tárgyi bizonyítási eszköz stb. nyilvánvalóan nem lehet a terhelt lakásán. A házkutatás tehát csak más – a hatóság „induló adatai”-ban nem szereplő bűncselekményeire kapcsolható bűncselekményeire vonatkozó bizonyítási eszközök megszerzését szolgálhatja, és ez a feltételezés annyiban lehet megalapozott, amennyiben ok van hinni, hogy a kérdéses kísérlet egy bűncselekmény-sorozat új eleme. Elrendelésének megalapozottságához tehát mellözhetetlen azoknak a tényeknek a feltüntetése, amelyek ezt – vagyis a sorozat-elkövetést – a kriminalisztikai tapasztalatok szerint valószínűsítik.

Összegzés

A bűncselekménynek minősülő emberi magatartást a hétköznapi emberi tevékenységektől egyetlen vonás: a büntetőjogi tilalmazottság különbözteti meg; egyébként tökéletesen beleillik az ember és környezet közötti kölcsönhatás rendjébe. A bűncselekményre vonatkozó „(egyszerű) gyanút” kiváltó ok – amit a korábbi terminológia a gyanú „alapjának” tekintett – a nyomozó hatóság szemszögéből mintegy készen adódott abban az ismeretben, amelyhez a feljelentés, bejelentés stb. – vagyis az „induló adatok” – útján jutott; azt tehát nem kellett céltudatos munkával létrehozni, hanem csupán fel kellett ismernie. Ezért – és mert a kérdést egyébként sem volt szokás feszegetni – védhető volt az a felfogás, hogy a kényszerintézkedések felőli döntésnél a „bűncselekmény alapos gyanúja” voltaképpen nem igényel külön vizsgálatot, mert az a nyomozás megindításának előfeltétele, és az a tény, hogy a nyomozás már folyik, az „alapos gyanú” *meglétét* önmagában igazolja. A „*terheltté nyilvánításhoz*”, illetve a „*gyanúsítás közléséhez*” sem a bűncselekmény gyanújának, hanem az elkövetői minőségben való közreműködésre vonatkozó feltételezésnek az alaposágát volt szokás számon kérni.

Úgy gondolom, helyénvaló lenne végre érvényesíteni azt a már számtalanszor megfogalmazott tételt, hogy ha a nyomozás idején egy kényszerintézkedést elrendel az arra jogosult hatóság, nem teljesítette az indokolási kötelezettségét azzal, hogy kijelenti: „*megalapozottan feltehető*”, hogy fennállnak a kérdéses intézkedés törvényben követelt előfeltételei. Ez ugyanis nem több, mint egy vélemény, amely a döntésben kifejezésre jut ugyan, de csak azt igazolja, hogy a hatóság mit hisz. Azt, hogy helyesen vélekedik, azzal igazolhatná – sőt, lenne köteles igazolni –, hogy felsorolja azokat a körülményeket és megfontolásokat, amelyek folytán a döntésben kifejezett véleményre jutott. Hozzáteszem – visszaulva a fél évszázada lezajlott vitára –: soha nem vontam kétségbe, hogy a nyomozó vagy az ügyész nem kevésbé képes az igazságot megállapítani, s valamely bizonyítékra alapozott ténymegállapítása nem lehet ugyanúgy igaz, mint a bíróságé. A nyomozás – a gyanú megalapozása – során a bizonyítékokból való megismerés élménye a nyomozó vagy az ügyész pszichikus tevékenységében ugyanúgy, ugyanolyan individuálpszichológiai folyamatokban bonyolódik le, mint a tárgyaláson a bíróban. Nem értem tehát, miért ne lehetne bármelyikük ugyanúgy meggyőződve arról, hogy amit a tényekről megállapított, az igaz. A bíróságnak nem az igaz ismeret megszerzése a privilégiuma, sem az, hogy a megszerzett ismeret igazságában higgyen; a privilégiuma az, hogy az általa megállapított

igazságot az állam nevében kihirdetheti, s azt maga az állam is elismeri, és közjogi eszközökkel támogatja. Ettől azonban az ismeret nem igazabb, hanem csak *hivatalosabb* lesz.

IRODALOM

- Angyal Pál:** A magyar büntetőeljárás jog tankönyve, I. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1915
- Balláné dr. Füzster Erzsébet – Kunos Imre – Lakatos János:** Bevezetés a kriminalisztikába. Harmadik, javított, átdolgozott kiadás. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004
- Balog János:** Bizonyítottság a nyomozásban. *Jogtudományi Közlöny*, 1966/5.
- Barna Péter:** A bűnüldözés elvi kérdései. KJK, Budapest, 1971
- Berkes György (szerk.):** Büntetőeljárás jog – Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2003
- Bócz Endre:** Gondolatok az alapos gyanú fogalmáról: hozzászólás. *Rendőrségi Szemle*, 1962/11.
- Bócz Endre:** A védekezési szabadság és az igazságszolgáltatás büntetőjogi védelme. *Magyar Jog*, 1965/10.
- Bócz Endre:** Bizonyítottság a nyomozásban. *Jogtudományi Közlöny*, 1966/10.
- Bócz Endre:** A „cselekmény” fogalmáról. *Jogtudományi Közlöny*, 1978/6.
- Bócz Endre (szerk.):** Kriminalisztika I–II. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004
- Bócz Endre:** Büntetőeljárás jogunk kalandjai – sikerek, zátonyok, vargabetűk. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006
- Bodor Endre:** A gyanúsítottal szembeni eljárás szabályai terheltté nyilvánítás előtt. *Rendőrségi Szemle*, 1962/7.
- Carrara, Francesco:** A büntető jogtudomány programja. Budapest, 1878
- Erdei Árpád:** Mi az igazság? In: **Erdei Árpád (szerk.):** A büntető ítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 9. és köv. o.
- Ehrlich, Jacob W.:** The Lost Art of Cross-examination – or Perjury Anyone? G. P. Putnam's Sons, New York, 1970
- Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián:** Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2004
- Gödöny József:** Bizonyítás a nyomozásban. KJK, Budapest, 1968
- Kárpáti László:** Néhány tapasztalat a törvényesség helytelen értelmezéséről. *Rendőrségi Szemle*, 1956/10.
- Király Tibor:** Büntetőítélet a jog határán. KJK, Budapest, 1972
- Király Tibor:** Büntetőeljárás jog. Tankönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2000
- Lakatos János:** A nyomozás, a felderítés és a bizonyítás kriminalisztikai alapfogalmai és alapszereplőjei. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998
- Lakatos János (szerk.):** Bevezetés a kriminalisztikába. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999

Miklós Lajos: Enyhített-e a terheltté nyilvánítás terhein az új büntető eljárás? *Rendőrségi Szemle*, 1962/9.

Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Bővített, átdolgozott kiadás. Korona Kiadó, Budapest, 2004

Sinku Pál – Bánáti János – Belovics Ervin – Csák Zsolt – Tóth Mihály – Varga Zoltán: Büntető eljárásjog. Harmadik, átdolgozott, hatályosított kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009

Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2001